
**MTA Law Working Papers
2024/10**

**Ukrajna önvédelmi lépéseinek vannak nemzetközi jogi
korlátai? Válhat jogsértővé az áldozat? Moszkva
támadható?**

Csapó Zsuzsanna

ISSN 2064-4515

http://jog.tk.mta.hu/mta_lwp

*Társadalomtudományi Kutatóközpont – MTA Kiválósági Kutatóhely
HUN-REN Centre for Social Sciences – MTA Centre of Excellence*

CSAPÓ ZSUZSANNA*

UKRAJNA ÖNVÉDELMI LÉPÉSEINEK VANNAK NEMZETKÖZI JOGI KORLÁTAI? VÁLHAT JOGSÉRTŐVÉ AZ ÁLDOZAT? MOSZKVA TÁMADHATÓ?

Jelen tanulmány kiindulási alapja egyértelmű: Ukrajna megtámadott államként jogosan, az erőszak tilalmát (2. cikk (4) bekezdés) és annak – egyik – kivételét, az önvédelem jogát (51. cikk) is rögzítő ENSZ Alapokmányával egyezően válaszolt erőszakkal egy másik állam, az agressziót végrehajtó Oroszország inváziójára. A kérdés az, hogy a ius ad bellum szabályok, azaz az államok közötti fegyveres erő alkalmazására vonatkozó normák szerint átcúsúszhat-e a jogsértés áldozata a jogszerűtlenség terepére, azaz válhat-e jogsértővé a megtámadott állam az agresszorral szembeni fellépése során.

1. TEGYÜNK KÜLÖNBSÉGET: IUS AD BELLUM („JOG A HÁBORÚHOZ”) ÉS IUS IN BELLO („JOG A HÁBORÚBAN”) NORMÁK MEGSÉRTÉSE KÖZÖTT!

Fontos tisztázni, hogy a *ius in bello*, vagyis a háborúban alkalmazandó hadijogi, illetve humanitárius jogi szabályok tiszteletben tartásának megítélése teljességgel független a *ius ad bellum* normák szerinti értékeléstől. Vagyis mind az agresszor állam, mind a megtámadott állam *ius in bello* szempontjából lehet jogsértő, amennyiben például magukat megadó harcosokat végeznek ki, hadifoglyokat kínoznak, szándékosan polgári lakosokat vesznek célkeresztbe, vagy akár visszaélnék a vöröskeresztes jelzéssel. Másképpen fogalmazva: a *ius ad bellum* normák szerint jogszerűen fegyveres erőt kifejtő, önvédelemből cselekvő állam is lehet a *ius in bello* szabályok szerint nemzetközi jogsértést felelős, amennyiben semmibe veszi azokat az előírásokat, amelyeket háború idején mindegyik hadviselő félnek be kell tartania.¹ Ehelyütt azonban nem e kérdéskörrel foglalkozunk (legalábbis nem közvetlenül, hiszen e szabályok mégiscsak összefonódnak, ami pedig óhatatlanul átfedésekhez vezet), a fókusz ugyanis a *ius ad bellum* szabályokon van. Tehát kötik-e Ukrainát, az agresszió áldozatát olyan *ius ad bellum* előírások, amelyek figyelmen kívül hagyása őrá (is) sütik a jogsértő bélyegét? Másképpen: megsértheti-e az erőszak tilalmát az a megtámadott állam, amellyel szemben, amelynek sérelmére az agresszor állam megsértette e nemzetközi kógens szabályt?

2. AZ ÖNVÉDELMI LÉPÉSEKNEK IS VANNAK KORLÁTAI?

Klasszikusan az önvédelem korlátait az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Királyság között 1837-ben fellobbant jogvita, a Caroline-ügy kapcsán Webster amerikai külügyminiszter által 1842-ben megfogalmazott formula határozza meg. Az amerikaiak vitatták a britek önvédelemre való hivatkozását, akik a Nagy-Britannia rabigájától szabadulni igyekvő kanadai lázadóknak utánpótlást szállító amerikai Caroline gőzöst felgyújtották (amely aztán a Niagara

* Egyetemi docens: Nemzeti Közszerológati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Nemzetközi Jogi Tanszék. E-mail: csapo.zsuzsanna@uni-nke.hu.

¹ Lásd egy másik – ugyancsak folyamatban lévő – fegyveres konfliktus, az izraeli–palesztin konfliktus kapcsán: LATTMANN Tamás: „Nehéz önvédelem” *Élet és Irodalom* 2023/47. 2023. 11. 24. www.es.hu/cikk/2023-11-24/lattmann-tamas/nehez-onvedelem.html.

vizesésen is lezúgott).² Nem fogadva el a britek érvelését, Webster így fogalmazott egy, az óceán túlpartjára küldött jegyzékben (Kajtár Gábor fordításában): „az önvédelem olyan azonnali, mindent elsöprő szükségszerűség, amely nem hagy lehetőséget más eszközök igénybevételére, és nem hagy időt a megfontolásra”.³ Webster továbbá hozzátette: az önvédelmi cselekmény nem lehet „semmi észszerűtlen vagy túlzó; mivel a cselekményt, amelyet az önvédelem szükségessége indokol, e szükségességnek kell korlátoznia, és egyértelműen azon belül kell maradnia”.⁴

Vagyis, levonhatjuk a következtést, a fegyveres támadás által sújtott állam is köteles önvédelmi helyzetben három kritériumnak eleget tenni: a szükségesség, az arányosság és az azonnaliság feltételeinek.

A szükségesség és arányosság követelményei szerint a megtámadott állam által kifejtett fegyveres erő csak a támadás elhárítását, visszaverését szolgálhatja, az ellenséges katonák kiszorítását, a megszállt területek visszaszerzését. Csak annyi erő fejthető ki, amely e célok elérése érdekében szükséges. Ennyi kifejthető (természetesen), de ennél több nem. A védekező állam sem vetheti tehát el a súlykot: bár persze pontosan nem számszerűsíthető, de válaszlépésének arányban kell lennie a fegyveres támadással. Így tehát az erő alkalmazásának korlátai vannak a megtámadott állam oldalán is. Az ő részéről sem engedhető, hogy immár az ő túlzó reakciója miatt még inkább bepörögjön az erőszakspirál, és akár az agresszor államból területeket harapjon ki, netán egészét annektálja, politikai vezetését eltörölje (nem legitim hivatkozási alap az sem, ha e drasztikus lépésekben látnák a garanciát az újabb támadások megakadályozására – lásd lejjebb erről még pár szóban). Nincs joga az agresszió sértettjének a megtorlásra. Ahogy Kajtár Gábor fogalmazott: „[...] az önvédelmi aktus kizárólag a status quo ante [azaz a megelőző, a korábbi helyzetnek megfelelő állapot] helyreállítását szolgálhatja.”⁵ A harmadik követelmény, az azonnaliság értelmében pedig nem odázható indokolatlanul a fegyveres támadás után a viszontválasz.⁶ A támadó beazonosítása, az ellentámadásra való felkészülés persze emészthet fel bizonyos időt,⁷ de ha példának okáért évek múltán érkezne a korábbi csapásokra viszontcsapás, az már – feltéve persze, ha nem maradtak a támadó csapatok megszállóként a sértett állam területén – sértve a szükségesség elvét is az önvédelemre való hivatkozással való visszaélést jelentené.

² HOFFMANN Tamás – KAJTÁR Gábor: „XI. fejezet: Az államok közötti erőszak szabályozása a nemzetközi jogban, illetve a beavatkozás tilalma” in KARDOS Gábor – LATTMANN Tamás (szerk.): *Nemzetközi jog* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2010) 276.

³ KAJTÁR Gábor: „34. fejezet: Az egyéni és a kollektív önvédelem joga” in KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog. Második, átdolgozott kiadás* (Wolters Kluwer 2019) 1914. pont.

⁴ „Use of Force and Self Defence. General Principles of International Law” International Judicial Monitor, www.judicialmonitor.org/archive_spring2009/generalprinciples.html; Hunter MILLER: „British-American Diplomacy. The Caroline Case” The Avalon Project, Documents in Law, History and Diplomacy, Yale Law School, avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp.

⁵ KAJTÁR Gábor: „Az erőszak tilalma” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SÜLYÖK Gábor 2018) [51] pont, ijoten.hu/szocikk/az-eroszak-tilalma.

⁶ HOFFMANN Tamás: „Contra aggressionem? Az agresszió bűncselekményével kapcsolatos nemzetközi jogi dilemmák” *Állam- és Jogtudomány* 2019/1. 51.; KAJTÁR Gábor: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2015) 97.

⁷ Míg az ún. Olajfűrtornyok-ügyben (Irán v. USA) az Egyesült Államok tagadta, hogy az önvédelem keretében csakis instant válasz lenne adható egy fegyveres támadásra (kell ugyanis ahhoz idő, hogy megállapítsák, valóban támadás történt-e, s ha igen, az honnan érkezett), addig Irán mellett érvelt, hogy az önvédelem kizárólag „on-the-spot”, azonnali reakcióra korlátozódhat. Sajnos e kérdést illetően a Nemzetközi Bíróság 2003-ban született ítéletében nem foglalt állást. *Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*. Judgment of 6 November 2003, I.C.J. Reports 2003, 16. www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/90/090-20031106-JUD-01-00-EN.pdf; Natalia OCHOA-RUIZ – Esther SALAMANCA-AGUADO: „Exploring the Limits of International Law relating to the Use of Force in Self-defence” *European Journal of International Law* 2005/3. 518-519. ejil.org/pdfs/16/3/306.pdf.

3. UKRAJNA ESETÉBEN TELJESÜLTEK EDDIG A SZÜKSÉGESSÉG, ARÁNYOSSÁG, AZONNALISÁG KRITÉRIUMAI?

Az azonnaliságot illetően – ami az orosz-ukrán fegyveres konfliktus 2022. februári eszkalációját illeti – fel sem merül kérdés, így csak a szükségesség és az arányosság követelményeinek teljesülése vizsgálendő. Megítélésem szerint Ukrajna eddig – *ius ad bellum* szempontjából – jogszerűen cselekedve válaszolt az orosz agresszióra. Ám sokáig és sokaknak dilemma volt, oroszországi területek célba vehetők-e.

3.1. UKRAJNÁNAK VAN JOGA OROSZORSZÁGI TERÜLETEKRE CSAPÁST MÉRNI?

Ukrajna megtámadott államként jogosult akár oroszországi katonai célpontok ellen is támadást indítani, vagy akár időlegesen meg is szállni orosz területeket.⁸ Hangsúlyozni kell tehát ismételten, az, hogy a megtámadott állam a *ius ad bellum* szabályai szerint jogosan jár el, amikor a támadásra szintén fegyveres erő alkalmazásával válaszol, nem jelenti azt, hogy a *ius in bello* normákat figyelmen kívül hagyhatná. Azaz Ukrajnának is természetesen csak arra van joga, hogy olyan létesítményeket (pl. laktanyát, lőszerraktárt, rakétaindítót,⁹ dróngyárat,¹⁰ hadihajót, vadászbombázókat állomásoztató légibázist,¹¹ olajfinomítót,¹² üzemanyagraktárt,¹³ stb.) támadjon, amelyek elpusztítása katonai előnyt jelent. Civileket, civil objektumokat – iskolákat, kórházakat, lakóházakat, kulturális javakat, üzleteket, stb. – célkeresztbe venni tilos. S ugyanígy tilos a megengedetten és a nem támadható személyek és objektumok között különbséget tenni képtelen indiszkriminatív támadásokat végrehajtani. (Abban persze maximálisan igaza van Tom Phipps brit ENSZ-diplomatának,¹⁴ hogy „ha az oroszok hibáztatni

⁸ Stefan TALMON: „Ukraine’s Involvement in Cross-Border Raids by Russian Paramilitary Groups: Illegal Use of Force and Intervention or Lawful Self-Defence?” *EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law* 2023. 05. 29. www.ejiltalk.org/ukraines-involvement-in-cross-border-raids-by-russian-paramilitary-groups-illegal-use-of-force-and-intervention-or-lawful-self-defence/; MARÁCZI Tamás: „Oroszország mintha nem ismerné saját határait – Kajtár Gábor nemzetközi jogász a Mandinernek” *Mandiner* 2022. 06. 25. mandiner.hu/kulfold/2022/06/ukrajna-oroszorszag-haboru-nemzetkozi-jog-kajtar-gabor.

⁹ KOLOZSI Ádám: „A háború új szakaszát hozhatja, hogy a Nyugat nagyon óvatosan átlépett egy saját maga által felrajzolt vörös vonalat” *444.hu*, 2024. 05. 31. 444.hu/2024/05/31/a-haboru-uj-szakaszat-hozhatja-hogy-a-nyugat-nagyon-ovatosan-atlepett-egy-saját-maga-által-felrajzolt-voros-vonalat.

¹⁰ MÁZSÁR Tamás: „Ukrán támadás érte a nagy hatótávolságú drónokat gyártó orosz létesítményt” *24.hu*, 2024. 04. 02. 24.hu/kulfold/2024/04/02/ukran-tamadas-erte-a-nagy-hatotavolsagu-dronokat-gyarto-orosz-letesitmenyt/?gad_source=1&gclid=EA1aIQobChMILiV47qJhwMVZICDBx1sWCq3EAMYASAAEgI8tFD_BwE.

¹¹ KOVÁCS Ferenc: „Nagyot üthetnek Oroszországon az ukrán csodafegyverek” *Index.hu*, 2024. 06. 16. index.hu/kulfold/2024/06/16/haboru-orosz-ukran-konfliktus-oroszorszag-kommentar-csodafegyver-melysegitamadas/; DOMJÁN Anikó: „Megerősítette az ukrán hadsereg az orosz repülőter és olajraktárak elleni támadást” *Index.hu*, 2024. 08. 03. index.hu/kulfold/2024/08/03/haboru-orosz-ukran-konfliktus-kijev-moszkva-volodimir-zelenszkij-vlagyimir-putyin-nato-europai-unio/megerositette-az-ukran-hadsereg-az-orosz-repuloter-elleni-tamadas/.

¹² „Videókon a brutális ukrán támadás egy orosz olajfinomító ellen” *Magyar Nemzet*, 2024. 05. 12. magyarnemzet.hu/kulfold/2024/05/videokon-a-brutalis-ukran-tamadas-egy-orosz-olajfinomito-ellen.

¹³ GAZDA Albert: „Oroszraktárakat támadtak drónokkal az ukránok a Krím-félszigeten, a vasúti közlekedést is le kellett állítani” *444.hu*, 2023. 07. 22. 444.hu/2023/07/22/orosz-raktarokat-tamadtak-dronokkal-az-ukranok-a-krim-felszigeten-a-vasuti-kozlekedest-is-le-kellett-allitani; ÁGHASSI Attila: „Úgy látszik, Ukrajna rátalált Oroszország Achilles-sarkára” *Telex.hu*, 2024. 01. 28. telex.hu/kulfold/2024/01/28/ukrajna-harcmodor-valtas-haboru-dronok-energetika. S hogy miért lenne az olajfinomító legitím katonai célpont? Ilia Ponomarenko újságíró szavaival élve: „Oroszország olajexportból finanszírozza a hadseregét”. Idézi: ÁGHASSI (13. lj.) Nem is beszélve a frontvonalról az oroszok által kényszerből áttelepített légvédelmi eszközök jelentette ukrán nyereségről. ÁGHASSI (13. lj.).

¹⁴ Az Egyesült Királyság helyettes politikai koordinátora az ENSZ-ben.

akarnak valakit orosz emberek haláláért¹⁵ ebben a háborúban, mindenekeelőtt Putyin elnököt kell hibáztatniuk”,¹⁶ Oroszország *ius ad bellum*-jogsértése azonban nem hatalmazza fel az ukránokat arra, hogy figyelmen kívül hagyják a *ius in bello* normáit. S ugyancsak, ha az oroszok *ius in bello* normákat is felrúgnak, például ha szándékosan civileket céloznak, ez sem jogosítja fel az ukránokat arra, hogy jogsértésre megtorlással válaszoljanak.¹⁷)

Sokáig vörös vonalként tekintettek Ukrajna támogatói arra, hogy a megtámadott állam átlépheti-e határait, pontosabban hogy bevetheti-e orosz „magterületeken”¹⁸ – Oroszország nemzetközileg elismert határain belül – lévő célpontok ellen az általuk átadott „nyugati” fegyvereket.¹⁹ Ám e kérdés, ahogy Michael N. Schmitt megjegyzi, kizárólag geopolitikai kérdés, és nem jogi,²⁰ pontosabban – tegyük hozzá – jogilag egyértelmű. Eszkálálhatja persze a konfliktust, ha ukránok oroszországi területeket támadnak, de a hadijogi normák szerint nemzetközi fegyveres konfliktus idején az ellenségeskedések mindegyik hadviselő fél területén folyhatnak.²¹ Jogérzékünk is mi mást diktálhatna? Legalábbis ezt tükrözi Sznási Sándor újságíró véleménye arról, hogy az amerikaiak belementek, orosz területeket is löhetnek az ukránok: „ami egyébként logikus, hiszen megtámadták őket, miért ne támadhatnának vissza, hogyha először is nem ukrán, hanem orosz területről lövik az ő területeiket. Hát nyilván, naná!”²²

Gondoljunk csak bele, mily hatalmas lyuk tátongana az ENSZ Alapokmánya által is elismert önvédelem „természetes”²³ jogán, ha a megtámadott állam nem lenne jogosult az agresszor területén annak hadseregének utánpótlási útvonalait elvágni, csapatösszevonásokat megakadályozni,²⁴ katonai konvojokat megsemmisíteni, a katonai járműveik üzemanyag-ellátását biztosító olajfinomítóikat rombolni, támaszpontokat kilőni, vagy akár jóval távolabbi célpontokat lőni, hogy így az ellenség kénytelen legyen erői megosztására,²⁵ és egyáltalán, köteles lenne túrni, hogy az agresszor a határ közelében bombázza²⁶ városait. A nemzetközi jog alapvető normáját megsértő agresszor állam nem kérheti ki magának, ha területi épségét megsérti a másik, hiszen hadba az ő jogsértése vonta be a sértett államot, s ezzel saját területét is hadszínterré tette jogsértése.

Egyetlen nemzetközi szerződés sem tartalmaz olyan korlátozást, amely az agresszió sértettjét védekezése során határain belülre szorítaná. A szükségesség és arányosság szokásjogi korlátai mindazonáltal nem engedik a sértett állam korlátlan viszontválaszát. Ahogy fentebb

¹⁵ Phipps itt mindazonáltal nemcsak az oroszországi civil veszteségekre gondolt, de a Putyin által értelmetlen háborúba küldött katonavesztésekre is.

¹⁶ Statement by Deputy Political Coordinator Tom Phipps at the UN Security Council meeting on Ukraine. Speech. Russia has now turned to indiscriminate attacks on civilians: UK statement at the UN Security Council. 2023. 12. 30. www.gov.uk/government/speeches/russia-has-now-turned-to-indiscriminate-attacks-on-civilians-uk-statement-at-the-un-security-council; Idézi: Michael N. SCHMITT: „Ukraine Symposium – Retaliatory Warfare and International Humanitarian Law” Lieber Institute, 2024. 01. 02. lieber.westpoint.edu/retaliatory-warfare-international-humanitarian-law/.

¹⁷ SCHMITT (16. l.).

¹⁸ „Két év háború: Továbbra is Kijev az oroszok végső célja?” Jójárt Krisztiánnal folytatott interjú. Inforádió, Aréna c. műsor, 2024. 02. 20. infostart.hu/video/20240220/ket-ev-haboru-tovabbra-is-kijev-az-oroszok-vegso-celja-jojart-krisztian-inforadio-arena.

¹⁹ TALMON (8. l.).

²⁰ SCHMITT (16. l.).

²¹ SCHMITT (16. l.).

²² Klubrádió, Reggeli személy. 2024. 07. 11. www.klubradio.hu/archivum/reggeli-gyorsreggeli-szemely-2024-julius-11-csutortok-0900-csiki-varga-tamas-42320.

²³ Lásd az ENSZ Alapokmány 51. cikkének megfogalmazását.

²⁴ KOLOZSI (9. l.).

²⁵ KOLOZSI (9. l.).

²⁶ KOLOZSI (9. l.) A cikkben meginterjúvolt szakértő: Jójárt Krisztián, a Nemzeti Közszerződési Egyetem John Lukács Intézetének tudományos segédmunkatársa. jli.uni-nke.hu/bemutakozas/kutatasert-felelos-igazgato-munkatarsai.

már jeleztük, csak addig mehet el a megtámadott állam, amíg visszaveri az agressziót. Be is biztosíthatja magát az ellen is – például jelentősen meggyengítve az ellenséges haderőt –, hogy hamarosan újabb támadással kelljen szembenéznie, de utóbbi kérdés már ingoványos talaj, hiszen ahogy nincs joga egyetlen államnak se a preventív, megelőző önvédelemre²⁷ (azaz egy esetleges jövőbeli támadás veszélyét „biztos, ami biztos” alapon megelőző csapással kiiktatni),²⁸ ugyanúgy nem jogosult a megtámadott állam megsemmisítő csapást mérni támadójára azon az alapon, hogy hátha idővel ismét megindulna ellene. A szükséges és arányos válaszlépésnek azonban nincs semmi jogi akadálya. Tegyük persze hozzá, ezek nem precízen, patikamérlegesen kimérhető kérdések.

Mindazonáltal Oroszország teljes területe (az ott lévő katonai létesítmények, vagy – az arányosság elvét betartva²⁹ – a kettős rendeltetésű³⁰ létesítmények) jogszerű célpont lehet az ukránok számára. Azaz a határ menti térségre sincsenek a jog által limitálva reakcióik, így legálisnak ítéhető az is, ha akár több mint 1000 kilométerre az orosz-ukrán határtól, példának okáért Tatár földön csapnak le drónokat gyártó orosz telepre.³¹

Ha pedig az Ukrajnát támogató szövetségesek aggodalmaira gondolunk, akik sokáig – 2024 tavaszának végéig – vonakodtak az általuk rendelkezésre bocsátott fegyverek oroszországi bevetésétől³² (az USA májusban is csak részlegesen³³ oldotta fel az általuk szabott tilalmat),³⁴ jogi aggályaik nekik sem lehetnek. A megtámadott államot minden állam ugyanis

²⁷ HOFFMANN Tamás: „Háború vagy béke? Az államközi erőszak alkalmazásának nemzetközi jogi kérdései az orosz-ukrán konfliktusban” *Közjogi Szemle* 2022/3. 2. orac.hu/pdf/KJSz_202203_1-13o_HoffmannTamás.pdf.

²⁸ Lásd az *ENSZ Alapokmány* 51. cikkének megfogalmazását, amely „fegyveres támadás esetében” (angolul: „an armed attack occurs”, franciául: „est l’objet d’une agression armée”) ismeri el az önvédelem jogát.

²⁹ Azaz a járulékos civil károk nem haladhatják meg azt a katonai előnyt, ami az objektum megsemmisítésétől várható.

³⁰ A polgári lakosság és a hadsereg számára egyaránt kiemelkedő jelentőségű, egyaránt használt objektumok, például hidak, repülőterek, vasúthálózat, stb.

³¹ „Russia-Ukraine war: drones strike Russian factories more than 1,000 km from Ukraine – as it happened” *The Guardian*, 2024. 04. 02. www.theguardian.com/world/live/2024/apr/02/russia-ukraine-war-live-drones-strike-russian-factories-more-than-1000km-from-ukraine?page=with%3Ablock-660bc3508f08cfe8870d50a7.

³² Nem mindegyikük, így Svédország külügyminisztere, Tobias Billström 2024 tavaszán azt nyilatkozta, országa sosem korlátozta Ukrajna fegyverhasználatát. Illia NOVIKOV – Matthew LEE – Karel JANICEK: „Germany says Ukraine can use its weapons against targets in Russia after the U.S. also eases its stance” *PBS News*, 2024. 05. 31. www.pbs.org/newshour/world/germany-says-ukraine-can-use-its-weapons-against-targets-in-russia-after-the-u-s-also-eases-its-stance.

³³ Továbbra sem járultak hozzá a nagy hatótávolságú ATACMS rakéták alkalmazásához. KOLOZSI (9. l.) Utóbb pedig, 2024 júliusában Pat Ryder Pentagon szóvivő akként nyilatkozott, hogy a mégis (2024 áprilisában) rendelkezésre bocsátott ATACMS rakéták csakis a közvetlenül Ukrajna területére csapást mérő, határhoz (a Harkivi oblaszhoz) közeli oroszországi állások ellen vethetők be (és persze a megszállt területeken), de a mélységi alkalmazásukhoz nem járulnak hozzá (egyelőre). „Az Egyesült Államok megtiltotta Ukrajnának, hogy amerikai fegyverekkel mélyen orosz területekre támadjon” *Portfolio*, 2024. 07. 16. www.portfolio.hu/percrol-percre/698695/az-egyesult-allamok-megtiltotta-ukrajnanak-hogy-amerikai-fegyverekkel-melyen-orosz-teruletekre-tamadjon-941217; Kateryna DENISOVA: „US prohibits Ukraine from striking deep inside Russia due to fears of war spreading” *The Kyiv Independent*, 2024. 07. 15. kyivindependent.com/us-prohibits-ukraine-from-strikes-deep-inside-russia-due-to-war-spreading-fears/; Ferenc SZÉF: „Amerika az egyik legfejlettebb rakétáját adta át Ukrajnának – tüstént használták is” *Euronews*, 2024. 04. 24. hu.euronews.com/2024/04/24/atacms-amerika-fejlett-raketa-ukrajna-hasznaltak.

³⁴ A NATO főtitkára, Jens Stoltenberg már 2024 februárjában így fogalmazott (két évvel később tehát, hogy megindult a teljes körű invázió Kijev ellen): „[...] nem szabad elfelejtenünk, hogy miről is van szó. Ez egy agressziós háború Oroszország részéről Ukrajna ellen, a nemzetközi jog égbekiáltó megsértése. A nemzetközi jog szerint pedig Ukrajnának joga van az önvédelemhez. És ez magában foglalja a legitim katonai célpontok, orosz katonai célpontok elleni csapást is, Ukrajnán kívül. Ez a nemzetközi jog, és természetesen Ukrajnának joga van így tenni, hogy megvédje magát.” Henry FOY – Max SEDDON – Isabel KOSHIW: „Kyiv has right to strike Russian targets ‘outside Ukraine’, says Nato chief” *Financial Times*, 2024. 02. 22. www.ft.com/content/175bd28f-1eb8-4f57-9cf4-110cca055747. Az agresszor területére történő csapásmérés jogát Stoltenberg utóbb (júniusban, júliusban) is kétségtelennek nevezte. „Ukraine has right to strike targets in Russia: Stoltenberg” *First Channel News*, 2024. 06. 07. www.1lurer.am/en/2024/06/07/Ukraine-has-right-to-strike-targets-in-Russia

jogszerűen támogathatja, sőt, mivel Oroszország a nemzetközi jog egy kogens szabályát – az államok közötti erőszak tilalmát – sértette, voltaképp kötelessége is³⁵ minden államnak e *ius cogens* megsértéséből előállt helyzet felszámolásában közreműködni. Így ha az eddigi korlátozásait feloldó államokkal szemben Oroszország válaszlépésekkel fenyegetőzik,³⁶ realizálásuk esetében csak tovább tetőznék jogsértéseik számát.

Megítélésem szerint tehát helytelenül fogalmazott Nabila Massrali, az Európai Unió külügyi és biztonságpolitikai szóvivője (vagy rosszul interpretálták szavait), amikor még 2023 nyarán arra figyelmeztetett,³⁷ Ukrajna csakis önvédelemre használhatja az Európai Unió által finanszírozott fegyvereket. Az önvédelem ugyanis magában foglalja a határon átnyúló erő alkalmazását is.³⁸ Amennyiben, tegyük hozzá, szükség van³⁹ a határon túli akciókra az agresszió visszaveréséhez. Ha nincs ezekre szükség, a védekező állam is, jogosultságának – szokásjogi – korlátai miatt, köteles reakcióját, az erőre adott erő kifejtését határain belülre korlátozni. Ukrajna esetében mindazonáltal jelen állás szerint e szükségesség fennforog.

Érdeemes megfontolni Ira Straus gondolatait, aki hangsúlyozza: Ukrajna partnereinek segíteni, és nem aláadni kell az önvédelem jogának érvényesülését. Amíg nem oldják fel korlátozásait, egy olyan szürreális háborúnak lehetünk tanúi, ahol – ahogy Straus fogalmaz – az agresszor számára garantált, hogy a pusztítás az áldozat területére korlátozódik. (Ne essünk persze túlzásba, segítség már a fegyverek átadása is.) Straus ukrán szempontból optimistán azt is megjegyzi: Ukrajna meg fogja nyerni a háborút, ha hagyjuk nekik.⁴⁰

A cinizmus műfajának kedvelői számára a Kreml szóvivő Dmitrij Peszkov reakciója is figyelemre méltó, aki, értesülve az USA és Németország részéről az általuk átadott fegyverek kapcsán tett korábbi korlátozásaik feloldásáról, e mondatra ragadtatta magát: „Minden lehetséges módon provokálják [mármint az Egyesült Államok és számos európai ország] Ukrajnát, hogy folytassa ezt az értelmetlen háborút”.⁴¹ Mondja ezt annak a hatalomnak a

Stoltenberg/1138247; „Ukraine war latest: Ukraine has right to strike military targets within Russian territory, Stoltenberg says” The Kyiv Independent, 2024. 07. 14. kyivindependent.com/ukraine-war-latest-ukraine-has-right-to-strike-military-targets-within-russian-territory-stoltenberg-says/.

³⁵ CSAPÓ Zsuzsanna: *Segíteni vagy nem segíteni: ez itt nem lehet kérdés. Avagy az államok – így Magyarország – nemzetközi kötelezettségei az orosz-ukrán fegyveres konfliktus kapcsán, a nemzetközi ius cogens megsértése esetén érvényesülő felelősségi szabályok tükrében.* Ludovika.hu – Kormányzás és Tudomány blog. 2023. 01. 30. www.ludovika.hu/blogok/komblog/2023/01/30/segiteni-vagy-nem-segiteni-ez-itt-nem-lehet-kerdes/.

³⁶ „Russia presses its offensive in Ukraine and issues new threats as the West tries to blunt the push” APNews, 2024. 06. 29. apnews.com/article/russia-ukraine-war-putin-offensive-a0c813d0c5c3c05943d4bec9306dbcd6; Radina GIGOVA – James LEGGE: „Putin warns Russia could armenemies of Western nations supplying weapons to Ukraine” CNN, 2024. 06. 05. edition.cnn.com/2024/06/05/europe/putin-russia-western-nations-ukraine-intl-hnk/index.html; „Russia’s Medvedev says Moscow’s nuclear threats over Ukraine are no bluff” Reuters, 2024. 05. 31. www.reuters.com/world/europe/russias-medvedev-says-moscows-nuclear-threats-over-ukraine-are-no-bluff-2024-05-31/.

³⁷ Bernd RIEGERT: „How far does Ukraine’s right to self-defense extend?” Deutsche Welle (dw.com), 2023. 08. 28. www.dw.com/en/ukraine-war-right-to-self-defence/a-66420497.

³⁸ Jelen tanulmány ezen álláspont mellett érvel határozottan, ám megfontolásra ajánlja az alábbi idézetet: „[az önvédelemvégetér], ha a defenzív erőszak eléri célját, és alkalmazásának szükségessége elenyészik. Vitatott, hogy ez a pont a támadóknak az államterületről való kiszorításának pillanatában jön el, avagy a védekezés kiterjedhet a támadó állam területére, illetve szélsőséges esetekben az offenzív politikát folytató kormányzat megbuktatására is. [...] Az Alapokmány e relációban hallgat, ám mind betűje, mind szelleme erősen megkérdőjelezi e cselekmények jogszerűségét.” [Kiemelés: Cs. Zs.] SÜLYÖK Gábor: „Az egyéni vagy kollektív önvédelemjoga az Észak-atlanti Szerződés 5. cikkének tükrében” *Állam- és Jogtudomány* 2002/1-2. 114.

³⁹ Michael N. SCHMITT: „Over-the-Horizon Operations – Part II: Where May Force be Used?” Lieber Institute, 2021. 12. 20. lieber.westpoint.edu/over-the-horizon-operations-part-ii-where-may-force-be-used/.

⁴⁰ Ira STRAUS: „Ukraine must be allowed to strike back against targets inside Russia” Atlantic Council 2022. 11. 22. www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-must-be-allowed-to-strike-back-against-targets-inside-russia/.

⁴¹ Paul KIRBY: „Anger in Moscow after Ukraine allowed to hit Russia with Western weapons” BBC, 2024. 05. 31. www.bbc.com/news/articles/ceqq2zn3zw6o.

szócsöve, amely agresszorként jogsértése beszüntetésével egy pillanat alatt megállíthatná a háborút. Abban igaza van Peszkovnak, hogy ezt az értelmetlen háborút.

3.2. UKRAJNÁNAK VAN JOGA KRÍMI KATONAI CÉLPONTOKAT TÁMADNI?

Ha a fentiekben tisztáztuk, hogy Ukrajna önvédelmi joga magában foglalja annak lehetőségét is, hogy határain túl, orosz magterületeken hajtson végre katonai célpontok elleni támadásokat, mi sem tűnik természetesebbnek, hogy ugyanezt állítsuk a Krím kapcsán.

A Krím-félsziget 2014-es annektálásával nem lett része Oroszország területének. A félsziget nemzetközi jogi státusát tekintve Ukrajna része, amely orosz megszállás alá került. (Ahogy 2014 márciusában az ENSZ Közgyűlése fogalmazott az Ukrajna területi integritásáról szóló határozatában: a Krími Autonóm Köztársaságban és Szevasztopol városában 2014 március derekán tartott népszavazás érvénytelen volt, e referendum e területek státusa bármely megváltoztatásának nem képezheti alapját.)⁴² Ukrajna pedig természetesen saját területei felszabadításáért alkalmazhat fegyveres erőt, a megszálló hatalommal szemben (megint csak hangsúlyoznám, a *ius ad bellum* szabályainak értelmében, egyúttal ügyelve a *ius in bello* normáinak betartására).

Az önvédelem hármas korlátja, az arányosság-szükségesség-azonnaliság kritériumai közül egyedül az azonnalosság vethetne fel kérdőjeleket, hiszen a 2014-ben, harc nélkül,⁴³ mindössze három hét alatt⁴⁴ végrehajtott orosz területszerzés akkor – közvetlenül⁴⁵ – válasz nélkül maradt az ukránok részéről. Az annexiót követően csak 2022 októberében, majd 2023 nyarán-őszén jöttek a hírek arról, hogy ukrán csapatok értek krími célpontokat.⁴⁶ Közel 10 év közel sem tűnik „azonnalinak”. Ám jogellenesen megszállt területről lévén szó, amíg a megszállás tart, az önvédelem joga is gyakorolható. E kérdést illetően mindazonáltal nem beszélhetünk konszenzusról.

Lássunk két ellentétes véleményt. Dapo Akande és Antonios Tzanakopoulos szerint⁴⁷ ha a megszállás jogszerűtlen fegyveres támadás következménye, a megszállás folytatólagos fegyveres támadásnak minősül (márpedig az ENSZ Alapokmány 51. cikke „fegyveres támadás esetében” ismeri el az államok önvédelemhez való jogát), s ilyenformán a megtámadott állam pusztán az idő múlása miatt nem veszti el az önvédelemhez való jogát. Ugyanígy véli Nidaa Iqbal is, aki hozzáteszi: a nem jelentős katonai erővel vagy öt megvédeni képes/hajlandó

⁴² UN General Assembly resolution A/RES/68/262, 27 March 2014. *Territorial integrity of Ukraine*, documents.un.org/doc/undoc/gen/n13/455/17/pdf/n1345517.pdf?token=2ZOczbfqncEMWzflj1&fe=true par. 5. Idézi: Masahiko ASADA: „The War in Ukraine under International Law: Its Use of Force and Armed Conflict Aspects” *International Community Law Review* 2024/1-2. 5-38. (online publication: 2024. 04. 01.) brill.com/view/journals/iclr/26/1-2/article-p5_2.xml.

⁴³ RÁCZ András: „Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában” *KKI-tanulmányok*, Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2014. 8. hii.hu/oroszorszag-hibrid-haboruja-ukrajnaban/.

⁴⁴ David GORMEZANO: „In Ukraine’s Donbas, ten years of war and Russification” *France24*, 2024. 04. 08. www.france24.com/en/europe/20240408-ukraine-donbas-ten-years-of-war-russification-russia-donetsk-luhansk

⁴⁵ E kérdésre még lejjebb visszatérünk. ASADA (42. lj.).

⁴⁶ GAZDA (13. lj.); „Ukrán csapatok partra szálltak a Krímben, a félszigeten ismét kitűzték az ukrán zászlót” *Világgazdaság*, 2023. 08. 24. www.vg.hu/kozelet/2023/08/ukran-csapatok-partra-szalltak-a-krimben; KOREN-KARCZUB Tímea: „Lángokban áll a krími Szevasztopol az ukrán támadás után, sok a sérült + videó” *Magyar Nemzet*, 2023. 09.13. magyarnemzet.hu/kulfold/2023/09/langokban-all-a-krimi-szevasztopol-az-ukran-tamadas-utan-sok-a-serult-video; GÁBOR Márton: „Megölték Oroszország egyik vezető tisztjét a Krímeleni támadásban?” *Magyar Nemzet*, 2023. 09. 26. magyarnemzet.hu/kulfold/2023/09/megoltek-oroszorszag-egyik-vezeto-tisztjet-a-krim-elleni-tamadasban; Antoinette RADFORD – Kathryn ARMSTRONG: „Ukraine war: Vladimir Putin vows response after ‘terrorist’ attack on Crimea bridge” *BBC*, 2023. 07. 17. www.bbc.com/news/world-europe-66218869.

⁴⁷ Dapo AKANDE – Antonios TZANAKOPOULOS: *Legal: „Use of Force in Self-Defence to Recover Occupied Territory”* *European Journal of International Law* 2021/4. 1299. www.ejil.org/pdfs/32/4/3229.pdf Idézi: ASADA (42. lj.).

szövetségesekkel nem rendelkező – kis – államok kapcsán méltánytalan lenne a fentivel ellentétes álláspont, hiszen ők, nem lévén képesek rögtön reagálni a támadásra, örökre elvesztenék jogukat a megszállt területeik visszaszerzésére.⁴⁸ Tom Ruys és Felipe Rodriguez Silvestre azonban más – Hegyi-Karabah kapcsán 2021-ben kifejtett – véleményt osztanak.⁴⁹ Kiindulva az azonnaliság követelményéből, egyszersmind hogy az államok kötelesek vitákat (így területi vitákat is) békésen,⁵⁰ erő alkalmazása nélkül rendezni, szerintük egy állam (az általuk elemzett esetben az örmények által – akkor még – uralt Karabah vonatkozásában Azerbajdzsán) nem hívhatja fel az önvédelem jogát egy megszállt terület visszaszerzése érdekében, amennyiben e területet egy másik állam már jó ideje békésen igazgatja. Utóbbi szerzőpáros mindazonáltal elismeri, hogy telhet el hosszabb idő is egy fegyveres támadást követően, de csakis észszerű időn belül⁵¹ (ennek mértéke szituációfüggő) van joga a megszállás által érintett államnak utóbb önvédelmi helyzetben erőt alkalmazni, ha új status quo még nem alakult ki.⁵² Ellenkező esetben az önvédelem joga elvész és a területi vitát csakis békésen van joga mindkét félnek rendezni. Kell, hogy legyen időbeli limit az önvédelem esetében, teszi hozzá Oscar Schachter, máskülönben e korlát nélkül bármely korábbi agresszió, hódítás bármikor szankcionálható lenne.⁵³ Kiegészítve e gondolatot: ha egy terület elhódítása az erőszak tilalmának 20. századi kialakulása előtt történt meg, nem beszélhetünk jogsértésről, hiszen a tilalom ekkor még nem létezett, s így nem forog fent folytatólagos jogsértés sem, amire bármikor – erőszakkal járó – választ lehetne adni.

Ami Ukrajna önvédelmi jogát és a Krím-félszigetet illeti, Masahiko Asada szerint⁵⁴ voltaképp nem beszélhetünk az ukránok részéről késlekedésről. Hiszen a Krím 2014-es annektálása után a Donbasszban már megindultak a harcok, és bár az oroszok ezt nem ismerték el, de itt, Kelet-Ukrajnában az ukrán és az orosz hadsereg (és persze a szakadárak) már egymással szemben álltak. Az más kérdés, hogy az ukránok lehetősége krími célpontok támadására csak később érkezett el. Ukrajna tehát 2014 óta áll ellen az invázióknak, így nem kérdőjelezhető meg a jogossága a 2014-ben elragadott területeken lévő célpontok elleni mintegy 10 év elteltével végrehajtott támadásoknak. Ukrajna önvédelmi jogát 2014 óta folyamatosan gyakorolja. Ráadásul a Krím annexiójára azért sem érkezett az ukránok részéről annakidején határozottabb válasz, mert egyrészt Janukovics bukását követően új kormányzati hatalomnak kellett formálódnia, másrészt tartott az ukrán vezetés a konfliktus eskalációjától, illetve – összhangban az önvédelem hármaskövetelményei közül a szükségesség elvével – intenzív egyeztetéseket is kezdeményeztek az ukránok a helyzet megoldására, de deeszkaláció helyett a teljes körű orosz invázió köszöntött be 2022 februárjának végén, s rendezés helyett csak tovább mélyült az addigi konfliktus.⁵⁵

⁴⁸ Nidaa IQBAL: „Lawfully Exercising the Right to Self-defence under Article 51 of the UN Charter to Recover Occupied Territory” DLP (Diplomacy, Law, Policy) Forum, 2023. 04. 15. www.dlpforum.org/2023/04/15/lawfully-exercising-the-right-to-self-defence-under-article-51-of-the-un-charter-to-recover-occupied-territory/.

⁴⁹ Tom RUYS – Felipe Rodriguez SILVESTRE: „Illegal: The Recourse to Force to Recover Occupied Territory and the Second Nagorno-Karabakh War” *European Journal of International Law* 2021/4. 1294. www.ejil.org/pdfs/32/4/3228.pdf Idézi: ASADA (42. lj.).

⁵⁰ Lás az ENSZ Alapokmány 1. cikkének 1. bekezdését a nemzetközi viták békés rendezésének elvéről.

⁵¹ SÜLYÖK Gábor: „Világűr és önvédelem” in KAJTÁR Gábor – SONNEVEND Pál (szerk.): *A nemzetközi jog, az uniós jog és a nemzetközi kapcsolatok szerepe a 21. században: Tanulmányok Valki László tiszteletére* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2021) 455. vtkm.uni-nke.hu/document/vtkm-uni-nke-hu/Sulyok%20G%C3%A1bor_Vil%C3%A1g%C5%B1r%20%C3%A9s%20%C3%B6nv%C3%A9delem_2021.pdf.

⁵² RUYS–SILVESTRE (49. lj.) Idézi: ASADA (42. lj.).

⁵³ Oscar SCHACHTER: „The Lawful Resort to Unilateral Use of Force” *Yale Journal of International Law* 1985/2. Idézi: ASADA (42. lj.).

⁵⁴ ASADA (42. lj.).

⁵⁵ ASADA (42. lj.).

A krími katonai célpontokkal szembeni erőszak alkalmazása is tehát *ius ad bellum* szempontjából jogszerű válaszlépés az ukránok részéről, hiszen önvédelmi jogukat e terület esetében is gyakorolhatják. Ismételten hangsúlyozva azonban a korábban írtakat: még ha orosz terület is lenne a Krím (nem az), még ha az oroszok szuverenitást is szereztek volna e terület felett az annexióval (nem szereztek), az ukránoknak akkor is lenne joguk itt katonai akciókat végrehajtani, hiszen Oroszország – lévén nemzetközi fegyveres konfliktust robbantott ki – teljes területe a *ius in bello* normák szerint támadható (tisztelőben tartva a *ius ad bellum* szabályok szerinti arányosság és szükségesség elveit).

3.3. UKRAJNÁNAK VAN JOGA A DONBASSZBAN ERŐT ALKALMAZNI?

Ahogy arról már fentebb említést tettünk, 2014-ben az Euromaidan tüntetések és a Krím annektálását követően fegyveres konfliktus, alacsony intenzitású fegyveres konfliktus kezdődött Ukrajna Donbassz régiójában, Luhanszk és Donyeck megyékben, az ukrán kormányerők és a szakadárok, valamint az utóbbiakat támogató orosz erők között. (Eufemizmusnak tűnik persze a konfliktus kezdetét is alacsony intenzitásúnak minősíteni, hiszen 7⁵⁶-8⁵⁷ év alatt 14-16.000 ember vesztette életét⁵⁸ a harcokban.) Ami az Ukrajna részéről történő erő alkalmazásának jogszerűségét illeti e térségben, itt a legegyszerűbb a válaszuk. Két kérdést kell megvizsgálnunk.

Egyrészt az orosz fegyveres erők – ugyan kezdetben még nem felvállalt – jelenléte a térségben jogellenes (hiszen az oroszok nem önvédelemből és nem is ENSZ BT felhatalmazásra fejtettek ki erőszakot, márpedig más jogi alapjuk nem lehetne másik ország területén tartózkodásra), s a velük szembeni fellépés ukrán részről jogszerű. Ahogy Vonnák Diána fogalmazott: „egy végtelenül cinikus, szabadságharcnak álcázott területfoglalás [volt] a donbaszi titkosszolgálati, illetve fű alatti katonai hadművelet”.⁵⁹ Jogszerűtlen erő alkalmazására jogszerű az önvédelmi reakció. Jogi szempontból változást nem hoz 2022 februárja, csak immár az orosz fegyveres erők nyílt sisakkal küzdenek. Az általuk megszállt területek nem kerültek szuverenitásuk alá, a hadijogi normák szerint ugyanis „valamely terület megszállása [...] nem érinti a kérdéses terület jogi helyzetét”.⁶⁰ „A terület csupán a megszállás ténye okán nem válik a megszálló állam területévé.”⁶¹ Donbassz, s az ottani orosz erők támadása tehát nem jogsértés, hanem jogszerű önvédelmi cselekmény.

Másrészt ami a donbasszi szakadárokat illeti, az ENSZ Alapokmányban deklarált erőszak tilalma e kérdést illetően nem releváns. E tilalom ugyanis az államokat csakis „nemzetközi érintkezéseik során” szólítja fel az erőszakkal fenyegetéstől vagy az erőszak alkalmazásától való tartózkodásra.⁶² Vagyis a nemzetközi jog *ius ad bellum* normái nem vonatkoznak polgárháborús helyzetre, a nemzetközi jog kizárólag államközi viszonylatban

⁵⁶ 2021 decemberéig. „Russia Ukraine: Putin compares Donbas war zone to genocide” BBC, 2021. 12. 10. www.bbc.com/news/world-europe-59599066.

⁵⁷ 2022 február végéig. „Russia, Ukraine & International Law: On Occupation, Armed Conflict and Human Rights. Questions and Answers” Human Rights Watch, 2022. 02. 23. www.hrw.org/news/2022/02/23/russia-ukraine-international-law-occupation-armed-conflict-and-human-rights.

⁵⁸ Michel Goya és Jean Lopez szerint 10-12.000 katona és 3-5.000 civil mindkét oldalon. Michel GOYA – Jean LOPEZ: *L'ours et le renard: Histoire immédiate de la guerre en Ukraine* (Paris: Perrin 2023) Idézi: GORMEZANO (44. l.).

⁵⁹ VONNÁK Diána: „Szerencse, hogy akkor nem tudtuk, mi lesz azután” – tíz éve bukott meg Viktor Janukovics Ukrajnában” [444.hu](http://444.hu/2024/02/24/szerencse-hogy-akkor-nem-tudtuk-mi-lesz-azutan-tiz-eve-bukott-meg-viktor-janukovics-ukrajnaban), 2024. 02. 24. 444.hu/2024/02/24/szerencse-hogy-akkor-nem-tudtuk-mi-lesz-azutan-tiz-eve-bukott-meg-viktor-janukovics-ukrajnaban.

⁶⁰ A háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött egyezmények I. kiegészítő jegyzőkönyve, 4. cikk.

⁶¹ LATTMANN Tamás: *Nemzetközi humanitárius jog*. Oktatási segédanyag (Nemzeti Közszerkesztési Bizottság 2013) 29.

⁶² ENSZ Alapokmány, 2. cikk (4) bek.

tiltja (tilthatja) az erő alkalmazását. (A *ius in bello* normák azonban nem nemzetközi fegyveres konfliktusok idején is alkalmazandók. Igaz, e jogterület kodifikációjának kezdetén még a szabályok kizárólag államközi konfliktusokra vonatkoztak, de ma már egyértelmű, hogy államon belüli fegyveres konfliktusok esetén is meg kell felelni bizonyos előírásoknak.⁶³)

Változott a helyzet Donyeck és Luhanszk „Népköztársaságok” kikiáltásával?⁶⁴ Nem. Nem, ugyanis e területek jogi státusa nem módosult. A nemzetközi jog normái szerint továbbra is Ukrajna területének számítanak. Nem váltak a nemzetközi jog önálló alanyává. Nem váltak valódi állammá, amelyet Ukrajna az erőszak tilalma értelmében nem támadhatna. S bár Oroszország 2022 szeptemberében annektálta őket,⁶⁵ a Hollandiánál nagyobb⁶⁶ Donbassz a jogellenes annexió révén nem vált Oroszország területévé. Oroszország nem vetheti fel Ukrajnával szemben az agresszió vádját.⁶⁷ Ebben a felállásban Moszkva az agresszor. De vajon támadható az agresszor fővárosa?

3.4. MOSZKVA TÁMADHATÓ?

Nem képletesen (mint Oroszország szimbolikus megtestesítője)⁶⁸, hanem szó szerint: támadható Moszkva, az orosz főváros az ukránok által?

2022 februárjában Kijev ostrom alá került.⁶⁹ Az orosz invázió kezdetén egyértelmű, de az ellenállás miatt meghíusult cél az ukrán főváros elfoglalása volt.⁷⁰ Kijev azóta is visszavisszatérően rakétacsapások célpontja.⁷¹ Moszkva maradhat sértetlen ebben a konfliktusban? (E kérdést természetesen továbbra is csakis jogi aspektusából vizsgáljuk.)

Elsőként 2023 májusában,⁷² majd júliusában és augusztusában számoltak be az oroszok fővárosukat érintő ukrán dróncsapásokról.⁷³ Ahogy májusban Nagy-Britannia külügyminisztere, James Cleverly,⁷⁴ úgy az augusztusi támadásra Annalena Baerbock német

⁶³ Lásd az 1949. évi genfi humanitárius jogi egyezmények közös 3. cikkét, valamint 1977. évi II. kiegészítő jegyzőkönyvüket. *1949. évi genfi egyezmények*, 2000/17–20. számú Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől Magyar Közlöny, 2000/112. (2000. november 16.), 7020–7116.; *1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről*.

⁶⁴ 2014 áprilisában kiáltják ki egyoldalúan „függetlenségüket”. RÁCZ András: „Nem állam az államban – a kelet-ukrajnai szeparatizmusról” *Nemzet és Biztonság* 2014/5. 124. www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=614.

⁶⁵ GORMEZANO (44. lj.).

⁶⁶ GORMEZANO (44. lj.).

⁶⁷ „U.S., Ukraine Deny Putin’s Assertion That They Are Agressor In Border Escalation” Radio Free Europe, 2021. 12. 24. www.rferl.org/a/ukraine-russia-putin-us-psaki-border-buildup/31623998.html; Vitaly SHEVCHENKO: „Kremlin media: Ukraine preparing to attack, not Russia” BBC, 2022. 01. 26. www.bbc.com/news/world-europe-60140566.

⁶⁸ VÁRNAI Gábor: *Budapest Imázs – 1996. Budapest-képek a mindennapokban* (1996) mek.oszk.hu/06000/06014/06014.htm.

⁶⁹ „Sorsdöntő ostrom alatt az ukrán főváros, heves harcok délen” Portfolio, 2022. 02. 26. www.portfolio.hu/global/20220226/sorsdonto-ostrom-alatt-az-ukran-fovaros-heves-harcok-delen-528961.

⁷⁰ LENGYEL Tibor: „Sz. Bíró Zoltán: A józan ész kiköltözött a Kremlből, a legborzalmasabb időszak jön” HVG, 2022. 02. 24. hvg.hu/360/20220224_Sz_Biro_Zoltan_A_jozan_esz_kikoltozott_a_Kremlbol_a_legborzalmasabb_idoszak_jon

⁷¹ „A háború eddigi legsúlyosabb támadását szenvedte el Kijev, sok civil meghalt” Világgazdaság (vg.hu), 2024. 07. 08. www.vg.hu/kozelet/2024/07/kijev-ukrajna-orosz-tamadas; ARADI Hanga Zsófia: „Orbán a kijevi támadásról: Ahogyan az várható volt, az orosz-ukrán háború kegyetlensége szintet lépett” Telex.hu, 2024. 07. 09. telex.hu/kulfold/2024/07/09/orban-viktor-kijev-tamadas-orosz-ukran-haboru.

⁷² Guy FAULCONBRIDGE – Pavel POLITYUK: „Ukraine war comes to Moscow as drones strike both capitals” Reuters, 2023. 05. 31. www.reuters.com/world/europe/ukraine-air-defences-battle-fresh-wave-russian-attacks-2023-05-30/ Az ukránok nem ismerték el magukénak az akciót.

⁷³ RIEGERT (37. lj.).

⁷⁴ Cleverly ekként vélekedett: „Természetesen [Ukrajnának] legitim joga van ehhez [megvédeni magát, s katonai célpontokat támadni] a saját határain belül, de joga van ahhoz is, hogy erőt vetítsen ki a határain túlra, hogy alássa Oroszország azon képességét, hogy erőt vetítsen ki Ukrajnába.” „Drones attack Moscow: Putin threatens Ukraine”

külgyminiszter is akként reagált, megítélése szerint az ukránok a nemzetközi jog előírásai szerint cselekednek: „Oroszország megsértette az ENSZ Alapokmányban rögzített erőszak alkalmazásának tilalmát. Oroszország könyörtelenül bombáz Ukrajnában civil [létesítményeket]⁷⁵, célba vesz gabonasílokat, kórházakat, templomokat. Ukrajna a nemzetközi jog keretein belül védekezik.”⁷⁶ A Berlinben tartott közös sajtótájékoztatójukon az észk külgyminiszter, Margus Tsahkna is megerősítette, álláspontja szerint Kijev katonai műveletei a nemzetközi jog előírásainak megfelelnek.⁷⁷ Marija Zaharova, az orosz külgyminiszterium szóvivője persze közel sem osztotta e véleményeket. Szerinte vissza fog ütni e hozzáállás, és Nyugat-Európa a belső terrorizmus áldozata lesz, mivel „ha a [nyugati] hatóságok a terrorizmust normának tekintik, az náluk is normává válik”.⁷⁸ A július végi, egyébiránt emberéletet nem követelő dróntámadást ugyanő egyenesen 2001. szeptember 11-hez hasonlította.⁷⁹

Melyik álláspont tükrözi a valóságot? Abban Zaharovának és Putyinnak, aki szintén terrorista tevékenységnek minősítette a dróncsapásokat,⁸⁰ igaza van, hogy jogsértés – a *ius in bello* szabályok szerint – nem katonai célpontokat szándékosan támadni. Fegyveres konfliktus idején azonban a humanitárius nemzetközi jog szabályai alkalmazandók, s ezek szerint a civil létesítmények támadása nem terrorizmusnak, hanem háborús bűncselekménynek minősül. Az tény, hogy lakóépületekben keletkeztek károk Moszkvában, de hogy ez az orosz légvédelem elhárításának következménye-e, vagy szándékos jogsértés Kijev részéről, azt független szakértőknek, illetve bírói fórumnak lenne feladata megítélni. Hogy a hadijogi normák szerint jogszerűen támadható célpont volt-e a Kreml szenátusi épülete (annak kupoláját érte az első támadás),⁸¹ illetve „Moszkva City”, a moszkvai Nemzetközi Üzleti Negyed egyik, több orosz minisztériumnak (gazdaságfejlesztési, kereskedelmi és digitális fejlesztési minisztériumnak)⁸² otthont adó magas épülete? Megítélésem szerint nem, egyrészt a szenátus (a Kreml részeként) UNESCO-világörökség védelem alatt áll, így kulturális kincsként nem támadható (bár, mikénti felhasználása okán,⁸³ a katonai szükségesség elve⁸⁴ alapján akár válhatna valid célponttá, ha

Ukrainian World Congress, 2023. 05. 31. www.ukrainianworldcongress.org/drones-attack-moscow-putin-threatens-ukraine/.

⁷⁵ Az eredeti szövegben a civil „célpontok” kifejezés szerepelt, megítélésem szerint azonban e jelző és a jelzett szó nem párosítható, hiszen a humanitárius nemzetközi jog alapján civil létesítmény nem lehet „célpont”.

⁷⁶ „German foreign minister backs Ukraine’s drone attacks on Moscow” Anadolu Ajansı, 2023. 08. 22. www.aa.com.tr/en/europe/german-foreign-minister-backs-ukraine-s-drone-attacks-on-moscow/2973584; „Germany Says Drone Attacks On Moscow Covered By International Law. From AFP News” Barron’s, 2023. 08. 22. www.barrons.com/articles/germany-says-drone-attacks-on-moscow-covered-by-international-law-723fd2f.

⁷⁷ German foreign minister backs Ukraine’s drone attacks...: (76. lj.).

⁷⁸ German foreign minister backs Ukraine’s drone attacks...: (76 lj.).

⁷⁹ „Szeptember 11-hez hasonlította a Moszkva elleni dróntámadást az orosz külügy” Világgazdaság, 2023. 08. 01. www.vg.hu/nemzetkozi-gazdasag/2023/08/szeptember-11-hez-hasonlitotta-a-moszkva-elleni-drontamadas-az-orosz-kulugy.

⁸⁰ „Putyin a moszkvai dróntámadásokról: ez a terrorista tevékenység egyértelmű jele” Népszava, 2023. 05. 30. nepszava.hu/3196488_putyin-drontamadas-oroszorszag-ukrajna.

⁸¹ Mikhail BUSHUEV: „Ukraine drone attacks on Moscow could escalate” Deutsche Welle, 2023. 08. 29. www.dw.com/en/ukraine-drone-attacks-moscow-russia/a-66665871.

⁸² „Drones hit Moscow city center in latest attack on Russian territory” Politico, 2023. 07. 30. www.politico.eu/article/drone-attack-moscow-city-center-kremlin-ukraine-war/.

⁸³ Lásd a mostari Öreg-híd kapcsán született jogerős ítéletét a Jugoszláv Nemzetközi Büntetőtörvényszéknek. A kulturális javak pusztítása háborús bűncselekményének vádja alól a másodfok felmentette a vádlottakat. ICTY, Appeals Chamber: *Trial Judgement Summary for Prlić et al.* The Hague, 29 November 2017. www.icty.org/x/cases/prlic/acjug/en/171129-judgement-summary.pdf; Luke MOFFETT: „A Bridge Too Far? Attacks against Cultural Property used as Military Objectives as War Crimes: The Prlić et al. case and the Mostar Bridge” *International Criminal Law Review* 2020/2. 24.

⁸⁴ Lásd a kulturális javak fegyveres konfliktusok esetén való védelméről szóló 1954. évi hágai egyezmény 11. (és 9.) cikkének rendelkezéseit arról, mikor szűnik meg a különleges védelem alatt álló kulturális javak mentessége. Kihirdető magyar jogszabály: 1957. évi 14. törvényerejű rendelet.

épp példának okáért katonai vezetők meghallgatását végezné valamely bizottság). Másrészt a minisztériumok is polgári célokat szolgáló létesítmények,⁸⁵ egyedül talán a gazdaságfejlesztési tárca esetében (amely kétségtelen befolyásolja a háború lefolyását) lehetne érvelni a kettős felhasználás mellett.⁸⁶ Mindazonáltal e dróncsapások súlyos károkat nem okoztak egyetlen esetben sem,⁸⁷ megítélésem szerint háborús bűncselekménynek nem minősíthetők.

Jelen tanulmány azonban a hangsúlyt nem a *ius in bello*, hanem a *ius ad bellum* normák érvényesülésére helyezi, ezért szűkítsük le ekképpen a kérdést: Moszkvában lévő katonai célpontok támadhatók Ukrajna révén?

Korábban tisztáztuk, Ukrajnának önvédelem keretében van jogosultsága oroszországi területek ellen is támadást intézni, így akár Moszkva ellen is. De azt is kiemeltük, hogy az önvédelemnek vannak korlátai. A szükségesség értelmében olyan akciók nem indíthatók, amelyek nem szolgálják az agresszió visszaverését. Ilyen értelemben viszont az ukránok részéről akár Moszkva is célkeresztbe vehető, amennyiben a dróncsapások példának okáért azt szolgálják, hogy Oroszország kénytelen legyen több légvédelmi rendszert áthelyezni a frontvonalról Moszkvába – akár szimbolikusan jelentős, akár stratégiaileg fontos épületek védelmére⁸⁸ –, vagy azt célozzák, hogy a logisztikai csatornákat blokkolják, a közlekedési rendszerben – repülőterek kényszerű lezárásával – zavarokat okozzanak.⁸⁹

Ha pedig az önvédelem jogszerűségének feltételei közül az arányosságot, a „csapásra (közel)⁹⁰ azonos csapás” elvét vizsgáljuk, itt kétségeink nem lehetnek ezen elv érvényesülése kapcsán. Egyrészt vegyük a tényt, miszerint „Ukrajna egyetlen régióját sem kímélte” Moszkva Ukrajna elleni háborúja, ahogy azt megjegyezte 2024 áprilisában Edem Wosornu, az ENSZ Humanitárius Ügyeket Koordináló Hivatalának (OCHA)⁹¹ igazgatója az ENSZ Biztonsági Tanácsának ülésén.⁹² Másrészt, ha csak egyetlen napot emelünk ki, amikor dróntámadás érte Moszkvát, 2023. május végén, ezen a napon, egy akkori beszámoló szerint: „Az ukrán légierő szerint az oroszok hajnalban drónokkal, majd napközben ballisztikus rakétákkal is támadták hétfőn Kijevet. Kedd hajnalban ismét légitámadás érte az ukrán fővárost, ami három órán keresztül tartott.”⁹³ Szembetűnő a két fővárost ért csapások közötti differencia. S nem csupán e

⁸⁵ Köszönöm a kérdést illetően folytatott eszmecsereink során adott iránymutatását tanszéki kollégáimnak, dr. Tóth Norbert egyetemi docensnek és dr. Hárs András adjunktusnak.

⁸⁶ Illetve érkeztek hírek olyan drónról is, amely a védelmi minisztérium közelében zuhant le. NAGY Bálint: „Fehér Ház: Nem támogatjuk az Oroszországon belüli támadásokat” Telex, 2023. 07. 24. telex.hu/kulfold/2023/07/24/feher-haz-nem-tamogatjuk-az-oroszorszagon-beluli-tamadasokat. A védelmi minisztérium voltaképp lehetne legitimcélpont, de – a városközponttól lévén szó – sűrűn lakott település esetében elengedhetetlen, hogy a jogszerű célpont (tervezett) likvidálása ne idézzen elő (vagy csak minimális) civil veszteségeket.

⁸⁷ „Moscow business center hit in new drone attack” Le Monde, 2023. 08. 23. www.lemonde.fr/en/international/article/2023/08/23/moscow-business-center-hit-in-new-drone-attack_6104542_4.html#.

⁸⁸ David Hastings DUNN – Stefan WOLFF: „Moscow drone attacks are a morale booster for Ukraine and a warning for Russia – here’s why” The Conversation, 2023. 06. 01. theconversation.com/moscow-drone-attacks-are-a-morale-booster-for-ukraine-and-a-warning-for-russia-heres-why-206797.

⁸⁹ BUSHUEV (81. l.) A cikkben meginterjú volt szakértő: Sergey Migdal, izraeli katonai szakértő.

⁹⁰ Ne feledjük a proporcionális elvének megítélésekor, hogy – amiként Sul yok Gábor fogalmazott – „a védekezés sikerének elengedhetetlen feltétele, hogy a defenzív erőszak határfokában felülmúlja a támadást”. SULYOK (38. l.) p. 114.

⁹¹ Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. www.unocha.org/.

⁹² „No Region of Ukraine Spared’ by Moscow’s War on Ukraine, Senior Official Tells Security Council, Reporting of Widespread Destruction, Civilian Deaths” United Nations, Meetings Coverage and Press Releases, Security Council, 9600th meeting, SC/15657, 2024. 04. 11. press.un.org/en/2024/sc15657.doc.htm.

⁹³ HALÁSZ Nikolett: „Putyin: A Moszkva elleni támadás válasz volt az ukrán katonai hírszerzés elleni légitámadásra” Telex, 2023. 05. 30. telex.hu/kulfold/2023/05/30/putyin-a-moszkva-elleni-tamadas-valasz-volt-az-ukran-katonai-hirszerzes-elleni-legicsapasra.

fenti egyetlen nap esetében. Fontos, hozzátartozik az arányosság elvének való megfelelés megítéléséhez: jelentős károkat nem okoztak a Moszkva elleni ukrán drónakciók.⁹⁴

4. RÖVID ÖSSZEGZÉS

Összegzésképp: az orosz agresszió elhárítása érdekében az ukránoknak van joguk oroszországi területekre csapást mérni. E terület nem korlátozódik a frontvonalra.⁹⁵ A 2024. augusztus 6-án meginduló, a világot meglepő kurszki ukrán offenzíva jogi alapja is ilyenformán kikezhdhetetlen.⁹⁶ A cél nem (lehet) a területszerzés, a cél a védelem.⁹⁷ Ami pedig Moszkvát illeti, akár a fővárost is érhetik *ius ad bellum* szempontjából jogszerű támadások. A *ius in bello* normák tiszteletben tartása alól azonban nem mentesít a *ius ad bellum* szabályoknak való megfelelés.

Mindazonáltal ha betartod a *ius ad bellum* normák előírásait, *ius in bello* jogsértések sem keletkeznek, hiszen ha nincs háború (nem követsz el agressziót), nincsenek háborús bűncselekmények sem.⁹⁸ S ne feledjük azt sem, hogy a *ius in bello* szabályok szerint katona ellenséges – harcolni kész és képes – katona életét, vagy akceptálható járulékos kárként civilek életét jogszerűen kiolthatja. Márpedig, ha nincs háború (nem követsz el agressziót), akkor jogszerű, de értelmetlen életkioltások sincsenek. Mi kell ahhoz, hogy ne legyenek háborúk? Mi kell ahhoz, hogy ne kövess el agressziót? Tilalom már van, szankciója szintén intézményesítve. A morál sem ütközik a joggal. Putyin mégis fittyet hány ezekre.

⁹⁴ DUNN–WOLFF (88. lj.).

⁹⁵ RIEGERT (37. lj.) A cikkben meginterjúvlt szakértő: David Scheffer, az Arizonai Állami Egyetemoktatója.

⁹⁶ Armenak OHANESIAN: „Kursk Operation and Evolution of International Law under Wartime Pressures” Wilson Center, 2024. 08. 13. www.wilsoncenter.org/blog-post/kursk-operation-and-evolution-international-law-under-wartime-pressures; Anastasiia LAPATINA: „Six Observations – and Open Questions – on Ukraine’s Kursk Operation” Lawfare, 2024. 08. 15. www.lawfaremedia.org/article/six-observations-and-open-questions-on-ukraine-s-kursk-operation.

⁹⁷ Ahogy arra az ukrán külügyminisztériumszóvivője augusztus közepén felhívta a figyelmet: 2024. nyár eleje óta több mint 2000 csapást indítottak az oroszok a szomszédos Kurszk régióból az ukrain Szumi régió ellen. Olga GORDIENKO: „The Legal Framework of Ukraine’s Kursk Offensive, Explained” United 24 Media, 2024. 08. 14. united24media.com/latest-news/the-legal-framework-of-ukraines-kursk-offensive-explained-1733.

⁹⁸ Fenti mondat csak a nemzetközi fegyveres konfliktusok vonatkozásában állja meg a helyét, hiszen, ahogy fentebb megjegyeztük, polgárháborúkra nem vonatkozik az ENSZ Alapokmányban rögzített erőszak nemzetközi jogi tilalma (ám polgárháborúban is beszélhetünk háborús bűncselekményekről).

© Csapó Zsuzsanna

MTA Law Working Papers

**Kiadó: Társadalomtudományi Kutatóközpont (MTA Kiválósági
Kutatóhely**

Székhely: 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

Felelős kiadó: Boda Zsolt főigazgató

Felelős szerkesztő: Kecskés Gábor

Szerkesztőség: Hoffmann Tamás, Lux Ágnes, Mezei Kitti

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

E-mail: mta.law-wp@tk.mta.hu

ISSN 2064-4515